

# XUNG QUANH THỐNG NHẤT NHẬN THỨC VỀ NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XÃ HỘI CHỦ NGHĨA

PHẠM VIỆT DŨNG \*

*Dự thảo các văn kiện trình Đại hội XII của Đảng đã tiếp tục thống nhất nhận thức về nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa. Đây là kết quả của quá trình nhận thức sâu sắc và toàn diện của Đảng về kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa qua 30 năm đổi mới.*

1- Lần đầu tiên, khái niệm kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa (XHCN) được đưa ra trong các văn kiện của Đại hội IX với việc khẳng định đây là mô hình kinh tế tổng quát của nước ta trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội. Nội dung khái niệm kinh tế thị trường định hướng XHCN trong Dự thảo các văn kiện trình Đại hội XII của Đảng đã được hoàn thiện hơn, đây là kết quả của quá trình nhận thức sâu sắc và toàn diện của Đảng qua 30 năm đổi mới. Điều này được thể hiện ở mấy điểm chính sau:

Một là, khẳng định nền kinh tế thị trường định hướng XHCN ở nước ta là nền kinh tế vận hành đầy đủ, đồng bộ theo các quy luật của kinh tế thị trường.

Ở đây, cần phân biệt tính định hướng XHCN của nền kinh tế với nền kinh tế XHCN. Theo quan điểm của chủ nghĩa Mác - Lê-nin, nền kinh tế XHCN có bản chất, đặc trưng riêng, nó hoàn toàn khác so với một nền kinh tế định hướng XHCN. Ở nền kinh tế thị trường định hướng XHCN, trước hết phải là nền kinh tế thị trường, mang đặc trưng và bản chất của nền kinh tế thị trường hiện đại, đầy đủ mà ở đó, các quy luật của thị trường được

tôn trọng, các loại thị trường phát triển, thể chế kinh tế thị trường từng bước hoàn thiện, giá cả được xác lập dựa trên quan hệ cung cầu, nguồn lực được phân bổ tối ưu thông qua tín hiệu của thị trường, mối quan hệ giữa nhà nước và thị trường được xác lập dựa trên hệ thống pháp luật, trong đó, nhà nước can thiệp trên nguyên tắc tôn trọng quy luật khách quan của thị trường.

Việc khẳng định này sẽ là tiền đề quan trọng để phát huy tối đa tiềm năng của mọi thành phần kinh tế, đồng thời, cũng đáp ứng yêu cầu của quá trình hội nhập kinh tế quốc tế. Nền kinh tế thị trường sẽ tạo điều kiện để nước ta phát triển lực lượng sản xuất, phát triển kinh tế để xây dựng cơ sở vật chất cho chủ nghĩa xã hội. Chúng ta sử dụng cơ chế thị trường để kích thích sản xuất, phát huy tinh thần năng động, sáng tạo của người lao động, giải phóng sức sản xuất, thúc đẩy công nghiệp hóa, hiện đại hóa.

Hai là, đây là nền kinh tế bảo đảm định hướng XHCN phù hợp với từng giai đoạn phát triển.

\* TS, Tạp chí Cộng sản



Mục tiêu tiến tới chủ nghĩa xã hội là những giá trị tốt đẹp chung, phản ánh kết quả của quá trình phát triển khách quan của nhân loại, nó mang tính phổ biến và khái quát. Đối với mỗi quốc gia, nó mang các giá trị chung của nhân loại trong sự hài hòa với các giá trị tốt đẹp của mỗi dân tộc. Khi xác định mục tiêu của quá trình phát triển định hướng XHCN, cần phân biệt rõ phương diện lý luận - lý tưởng của mục tiêu và phương diện thực tiễn - hiện thực của mục tiêu. Tính thực tiễn - hiện thực đòi hỏi phải xem xét tính khả thi, tính trung gian quá độ. Bởi vậy, trong mỗi chặng đường của thời kỳ quá độ, những mục tiêu cao đẹp đó cần phải được cụ thể hóa cho phù hợp với yêu cầu và trình độ phát triển của đất nước. Đồng thời, việc bảo đảm định hướng XHCN cũng phù hợp với luận điểm của C. Mác và Ph. Ăng-ghe-nhê rằng: các hình thức phát triển của các hình thái kinh tế - xã hội có trước chưa thể mất đi và vẫn còn động lực phát triển khi các điều kiện - tiền đề khách quan cho sự tồn tại của nó vẫn còn. Thực tiễn 30 năm qua cũng cho thấy, tính chất XHCN sẽ từng bước được nâng lên và mở rộng ra khi thực hiện có hiệu quả các mục tiêu trung gian và quá độ.

Kinh tế thị trường tư bản chủ nghĩa thực hiện phân phối chủ yếu theo tiền vốn, dẫn đến bất công xã hội, phân chia xã hội thành hai cực giàu nghèo đối lập, còn kinh tế thị trường định hướng XHCN của ta thực hiện phân phối theo kết quả lao động và hiệu quả kinh tế là chủ yếu, đồng thời phân phối theo mức đóng góp vốn và các nguồn lực khác vào sản xuất, kinh doanh và phân phối thông qua hệ thống an sinh, phúc lợi xã hội. Trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN, tăng trưởng kinh tế gắn với bảo đảm tiến bộ và công bằng xã hội trong toàn bộ quá trình phát triển và ngay trong từng bước phát triển.

Có ý kiến cho rằng, đối với giai đoạn hiện nay, Việt Nam hãy cứ phát triển nền kinh tế thị trường hiện đại, đến một giai đoạn nhất

định, khi những thành quả của tăng trưởng và phát triển đạt đến ngưỡng nào đó, thì mới tính đến định hướng XHCN. Tuy nhiên, thực tế cho thấy tính định hướng cần thể hiện trong từng bước đi, từng quyết sách lớn của Đảng và Nhà nước trong quá trình phát triển, định hướng đó phải thể hiện qua việc xác lập vai trò chủ đạo của kinh tế nhà nước, thúc đẩy mô hình kinh tế tập thể..., nếu không, nguy cơ lệch hướng rất rõ ràng và khó có thể định hướng lại nền kinh tế.

Ba là, khẳng định đây là nền kinh tế thị trường hiện đại và hội nhập quốc tế.

Kinh tế thị trường cho tới cuộc khủng hoảng kinh tế 1929 - 1933 là kinh tế thị trường tự do. Sau đó, kinh tế thị trường tự do mới chuyển dần sang kinh tế thị trường hiện đại, đây là nấc thang cao nhất trong lịch sử phát triển kinh tế thị trường. Đó là nền kinh tế dựa trên nền tảng sở hữu hỗn hợp của các chủ thể thị trường; dựa trên thành tựu của khoa học và công nghệ hiện đại, của kinh tế tri thức; có cơ cấu kinh tế hiện đại; có nguồn nhân lực chất lượng cao; được vận hành bởi cơ chế thị trường, thể chế quản lý nhà nước và chế độ quản trị công ty hiện đại; dựa trên hệ thống an sinh xã hội hiện đại. Kinh tế thị trường hiện đại là cơ sở kinh tế cho sự phát triển đất nước từng bước hiện đại, tạo tiền đề tiến lên chủ nghĩa xã hội.

Trong mô hình kinh tế thị trường hiện đại, do lực lượng sản xuất rất phát triển, với trình độ xã hội hóa cao, phân công lao động, chuyên môn hóa cao và sâu đã tạo điều kiện cho thị trường quốc gia, thị trường khu vực và thị trường quốc tế phát triển. Cùng với đó, quá trình toàn cầu hóa đã tạo nên tính thống nhất cho thị trường toàn cầu và đẩy mạnh việc phân công lao động xã hội toàn cầu dẫn đến sự hình thành các chuỗi sản phẩm và dịch vụ toàn cầu. Quá trình này đã đặt sản xuất thành một quá trình toàn cầu, nối kết các chuỗi sản phẩm thành mạng sản xuất toàn cầu, và phân công lao động xã hội diễn ra trên



phạm vi toàn cầu nhằm tăng sức sản xuất cho mỗi quốc gia. Việt Nam đang tích cực tham gia chuỗi giá trị toàn cầu dựa trên cơ sở thế mạnh và lợi thế cạnh tranh của mình. Điều này cho thấy, phát triển kinh tế thị trường trong điều kiện hiện nay phải luôn tính đến quan hệ kinh tế quốc tế nói riêng và quan hệ quốc tế nói chung. Vì vậy, hội nhập quốc tế là một đặc trưng mới và quan trọng của kinh tế thị trường hiện đại bởi nền kinh tế thị trường mỗi quốc gia muốn phát triển thuận lợi phải gắn với với thị trường thế giới.

*Bốn là*, khẳng định đây là nền kinh tế có sự quản lý của Nhà nước pháp quyền XHCN, do Đảng Cộng sản Việt Nam lãnh đạo.

Xã hội Việt Nam, nền kinh tế Việt Nam không phải là tư bản chủ nghĩa nhưng cũng chưa phải là XHCN, mà mới là định hướng XHCN và thời gian này sẽ còn dài. Điều này đã được khẳng định trong Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội (bổ sung, phát triển năm 2011), trong đó đã xác định những định hướng lớn về phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội, quốc phòng an ninh,... để phát triển đất nước theo định hướng XHCN. Những định hướng lớn này bao gồm cả những nội dung phát triển mang tính phổ biến, có giá trị chung toàn cầu lẫn những nội dung phát triển đặc thù của Việt Nam, nhất là những nội dung có liên quan đến định hướng chính trị của sự phát triển. Tính định hướng XHCN trong phát triển kinh tế thị trường, nhìn tổng thể cũng bị chi phối bởi những định hướng lớn về phát triển đất nước, đặc biệt những nội dung phản ánh những định hướng chính trị mà Đảng ta đã quyết định. Việc kiên định theo định hướng chính trị của mục tiêu phát triển mà đất nước đã lựa chọn là nguyên tắc bất biến. Ở đây cần thấy rằng, kinh tế thị trường ở Việt Nam cũng như kinh tế thị trường ở các nước tư bản đều chịu sự quản lý của nhà nước, nhưng hai nhà nước này khác nhau về bản chất. Nhà nước tư sản chủ yếu bảo vệ quyền lợi của giai cấp tư

sản, trước hết là những tập đoàn tư bản lớn, còn Nhà nước của ta là nhà nước của nhân dân, do nhân dân và vì nhân dân nên sẽ bảo vệ lợi ích của toàn thể nhân dân. Nhà nước pháp quyền Việt Nam của nhân dân, do nhân dân và vì nhân dân dưới sự lãnh đạo có bản lĩnh và trí tuệ của Đảng Cộng sản Việt Nam là nhân tố quan trọng bảo đảm định hướng XHCN trong phát triển kinh tế thị trường ở Việt Nam.

*Năm là*, mục tiêu hướng đến của nền kinh tế thị trường định hướng XHCN là “dân giàu, nước mạnh, dân chủ, công bằng, văn minh”.

Đây là mục tiêu quan trọng, đặc trưng cho mô hình xã hội XHCN mà chúng ta hướng đến. Kinh tế thị trường định hướng XHCN ở Việt Nam là một kiểu tổ chức nền kinh tế vừa dựa trên những nguyên tắc và quy luật của kinh tế thị trường, vừa dựa trên và được dẫn dắt, chi phối bởi các nguyên tắc và bản chất của chủ nghĩa xã hội, thể hiện trên cả ba mặt sở hữu, tổ chức quản lý và phân phối. Với mục tiêu hướng đến “dân giàu, nước mạnh, dân chủ, công bằng, văn minh” đã thể hiện được định hướng cao về mặt xã hội, hạn chế tối đa những khuyết tật của thị trường nhằm phục vụ tốt nhất lợi ích của đại đa số nhân dân và sự phát triển bền vững của đất nước.

Có thể nói, “kinh tế thị trường định hướng XHCN” là kết quả sau nhiều năm nghiên cứu, tìm tòi, tổng kết thực tiễn và là bước phát triển mới về tư duy lý luận của Đảng ta trên lĩnh vực kinh tế. Kinh tế thị trường là “cái phổ biến”, còn kinh tế thị trường định hướng XHCN là “cái đặc thù” của Việt Nam, phù hợp với điều kiện và đặc điểm cụ thể của Việt Nam.

**2-** Tuy nhiên, vẫn có một số ý kiến cho rằng cần làm rõ hơn một số nội dung, đó là:

*Thứ nhất*, cần làm rõ hơn bảo đảm định hướng XHCN phù hợp với từng giai đoạn phát triển của đất nước.

Tính định hướng XHCN ở đây được hiểu là định hướng về mặt chính trị của thể chế



nhà nước quá độ lên chủ nghĩa xã hội, là mục tiêu căn hướng tới của nền kinh tế, của đất nước trong dài hạn. Trong ngắn hạn, vẫn cần phát triển nền kinh tế thị trường đồng bộ, hiện đại, đầy đủ. Vậy sự định hướng đó cần thể hiện trong giai đoạn dài và từng bước đi cụ thể của kinh tế thị trường ở Việt Nam như thế nào? Trong mỗi giai đoạn có cần xác định hệ tiêu chí gì không?<sup>(1)</sup>

*Thứ hai*, về vai trò của Nhà nước và kinh tế nhà nước.

Với việc xác định kinh tế nhà nước có vai trò chủ đạo, nên hiểu thế nào là vai trò chủ đạo? Chủ đạo ở đây hiểu theo nghĩa dẫn dắt, định hướng hay hiểu theo nghĩa tăng quy mô và tỷ trọng? Như chúng ta biết, C. Mác đề cao vai trò của các công ty cổ phần và hình thức sở hữu cổ phần, và ông cho rằng đây sẽ là hình thức phổ biến, điểm quá độ tất yếu dẫn đến sự chuyển hóa ngược của tư bản thành sở hữu của những người sản xuất tách biệt nhau và trở thành sở hữu xã hội trực tiếp. Những nỗ lực của Chính phủ trong việc đẩy mạnh quá trình cổ phần hóa doanh nghiệp nhà nước, lực lượng nòng cốt của kinh tế nhà nước trong thời gian qua cho thấy, bên cạnh việc tăng hiệu quả sử dụng vốn nhà nước, chúng ta rất coi trọng hình thức sở hữu hỗn hợp dựa trên chế độ cổ phần. Và như vậy, có thể hiểu “chủ đạo” ở đây là dẫn dắt, định hướng. Tuy nhiên, điều này cần được thể hiện rõ.

Một số ý kiến khác cho rằng cần xác định phát triển kinh tế nhà nước là mục tiêu hay phương tiện để thực hiện mục tiêu phát triển đất nước, góp phần làm cho “dân giàu, nước mạnh, dân chủ, công bằng, văn minh”. Chúng ta đang trong giai đoạn đầu của thời kỳ quá độ, khi những yếu tố của quan hệ sản xuất XHCN đang trong quá trình hình thành, trong đó nhiều yếu tố còn ở trình độ sơ khai, các thành phần kinh tế cũng đang trong quá trình phát triển, đang được khẳng định dưới sự dẫn dắt, kiến tạo của Nhà nước. Và nếu thế, Nhà nước đóng vai trò chủ đạo chứ không phải

kinh tế nhà nước? Bởi Nhà nước với vai trò định hướng, dẫn dắt và quản lý sự phát triển sẽ là yếu tố quyết định cho sự phát triển theo định hướng xã hội chủ nghĩa.

Với vai trò của mình, Nhà nước can thiệp và điều tiết nền kinh tế ở mức độ nào? Nhà nước có nên làm những điều mà thị trường có thể làm? Nhà nước có nên tham gia kinh doanh hay chỉ đứng ngoài kinh doanh, thực hiện chức năng và sứ mệnh của mình? Thực tế cho thấy, nhiều lúc Nhà nước can thiệp không hợp lý, quá mức cần thiết và gây cản trở các hoạt động kinh tế (có quá nhiều quy định hoặc quy định không hợp lý, sự lạm dụng các giấy phép con,...). Sự can thiệp này cùng với một số biểu hiện độc đoán, chuyên quyền, tể quan liêu, tham nhũng trong bộ máy nhà nước đã làm méo mó các quan hệ thị trường, ảnh hưởng đến môi trường kinh doanh. Hiện nay, trên thế giới, trong các nền kinh tế thị trường hiện đại, vai trò của nhà nước đang chuyển dần theo hướng nhà nước kiến tạo phát triển, tạo lập các điều kiện, môi trường thuận lợi cho nền kinh tế thị trường phát triển. Vậy ở Việt Nam có xác định xu hướng này không?

*Thứ ba*, trong việc giải quyết tốt mối quan hệ giữa cơ sở hạ tầng và kiến trúc thượng tầng.

Có ý kiến cho rằng, cơ sở hạ tầng là kinh tế thị trường định hướng XHCN vậy kiến trúc thượng tầng là XHCN hay định hướng XHCN. Có cần sự đồng bộ định hướng XHCN trong các lĩnh vực khác hay không? □

(1) Tại Đại hội IX, chúng ta có đặt mục tiêu “Đưa nước ta ra khỏi tình trạng kém phát triển, nâng cao rõ rệt đời sống vật chất và tinh thần của nhân dân, tạo nền tảng để đến năm 2020 nước ta cơ bản trở thành một nước công nghiệp theo hướng hiện đại...”, nhưng lại chưa xác định hệ tiêu chí nước công nghiệp theo hướng hiện đại. Do vậy, mục tiêu chủ yếu mang tính định tính. Trong Dự thảo các văn kiện trình Đại hội XII của Đảng đã đưa ra nhiệm vụ phải xác định hệ tiêu chí của một nước công nghiệp theo hướng hiện đại